

Tekmeria

Vol 3 (1997)

**Έπιγραφικός και Αρχαιακός χρόνος.
Έπιλεγόμενα στην έπιγραφή SGDI 1895**

A. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ

doi: [10.12681/tekmeria.126](https://doi.org/10.12681/tekmeria.126)

To cite this article:

ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ Α. (1997). Έπιγραφικός και Αρχαιακός χρόνος. Έπιλεγόμενα στην έπιγραφή SGDI 1895. *Tekmeria*, 3, 170–180. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.126>

A. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΡΧΕΙΑΚΟΣ ΧΡΟΝΟΣ
(Έπιλεγόμενα στην επιγραφή SGDI 1845)

Στόν πρώτο τόμο αὐτοῦ τοῦ περιοδικοῦ¹ εἶχα ἀσχοληθεῖ μέ τή φόρμουλα χρονολόγησής τῆς *SGDI* 1895 (Εἰκ. 1) δελφικῆς πράσεως ἐπ' ἐλευθερία (ἄρχοντος ἐμ μέν Ἡρακλεία Ἀριστοβούλου Πάτρωνος Θεοδώρου μηνός Ἡάτου, ἐν Δελφο(ῖ)ς δ[έ] ἄρχοντος Ἰ Ἡρουσ τοῦ Πλείστωνος μηνός Ἰλαίου), ἐπιχειρώντας νά δώσω λύση «στό πρόβλημα πού συνιστᾶ ἡ “ἀναρθρη” παρτάταξη τῶν τριῶν ἀσύνδετων γενικῶν (Ἀριστοβούλου Πάτρωνος Θεοδώρου) μετά τόν βέβαιο ἐνικό ἄρχοντος στό πρώτο σκέλος τῆς φόρμουλας».

Καθώς οἱ προηγούμενες ἐρμηνεῖες «ἄρχοντος ... Ἀριστοβούλου (τοῦ) Πάτρωνος (τοῦ) Θεοδώρου» καί «ἄρχοντος ... Ἀριστοβούλου, Πάτρωνος, Θεοδώρου» ὀδηγοῦσαν σέ προφανές ἀδιέξοδο, προσκόπτοντας ἡ μέν πρώτη στήν ἀπουσία τῆς ἀπαραίτητης ἄρθρωσης τοῦ δεύτερου καί τοῦ τρίτου ὀνόματος, ἡ δέ δεύτερη ὄχι μόνο στή συντακτική ἀνακολουθία πού συνεπαγόταν, ἀλλά, κυρίως, στήν ἀνεπιβεβαίωτη ἀπό ἄλλη πηγή συναρχία τριῶν ἀρχόντων πού αὐθαίρετως προϋπέθετε στήν Ἡράκλεια, ἀναζήτησα τή λύση τοῦ προβλήματος σέ ἄλλη κατεύθυνση, ἐπισημαίνοντας :

«Υπάρχει, πράγματι, μιᾶ ἀκόμη πτυχή τοῦ προβλήματος στήν ὁποία δέν δόθηκε ἡ δέουσα προσοχή. Ἡ *SGDI* 1895 εἶναι χαραγμένη κάτω ἀπό μιᾶ ἀνάλογη ἀπελευθερωτική πράξη τέσσερις περίπου μήνες προγενέστερή τῆς, τήν *SGDI* 1894,² ἡ ὁποία ἐμφανίζεται ὡς ἑλλιπής κατά τούς δυό τελευταίους στίχους.³ Οἱ στίχοι αὐτοί περιεῖχαν τά ὀνόματα τῶν μαρτύρων. Εἶναι λοιπόν πολὺ πιθανό τά δυό ἀπό τά τρία προβληματικά ὀνόματα τοῦ στ. 1 τῆς *SGDI* 1895 νά ἀνήκουν στήν πραγματικότητα στόν τελευταῖο στίχο τῆς προηγούμενης ἐπιγραφῆς. Καί γιά νά μή μακροηοροῦμε: πιστεύω πῶς ὁ Ἀριστόβουλος Πάτρωνος δέν ἔχει καμιᾶ σχέση μέ τήν *SGDI* 1895, ἀλλά εἶναι ἕνας ἀπό τούς μάρτυρες

1. Α. Κοντογιάννης, “Ἡ φόρμουλα χρονολόγησής τῆς *SGDI* 1895 ἐπιγραφῆς”. *Τεκμήρια* 1 (1995) 38-46.

2. Γιά τή διάταξη τῶν κειμένων στήν πέτρα βλ. σχεδιάγραμμα τοῦ Daux, *Delphes*, 125.

3. Βλ. *SGDI* 1894, σημ.: “Die folgenden 2 vorgezogenen Linien, also 12 u. 13, blieben unausgefüllt”.

της *SGDI* 1894, μολονότι δέν είμαι σέ θέση νά ξέρω χωρίς προηγούμενο έλεγχο τής πέτρας πώς έχει έμφιλοχωρήσει τό όνομά του στην έπόμενη έπιγραφή...

Μιά τέτοια υπόθεση θα ήταν άναμφίβολα έξαιρετικά τολμηρή, και ή ύποστήριξη της όπωσδήποτε δύσκολη, άν δέν συνέβαινε —κατά εύτυχη όμολογουμένως συγκυρία— ό έν λόγω *Άριστόβουλος Πάτρωνος* νά είναι μία πάρα πολύ γνωστή προσωπικότητα τών Δελφών τών μέσων του 2ου π.Χ. αϊ.»⁴

Γιά τούς λόγους αυτούς, πρότεινα τόν όβελισμό τών δυό παρείσακτων όνομάτων και την άνάγνωση του πρώτου σκέλους του χρονολογικού τύπου τής *SGDI* 1895 έπιγραφής ως: «άρχοντας έμ μέν *Ήρακλεία - Θεοδώρου*, μηνός *Ήάτου*». Έτσι τό πρόβλημα έπαυε αυτόμάτως νά ύφίσταται, τουλάχιστον από πλευράς *Ήρακλειωτών*. Έναπέμενε, ώστόσο, ό έλεγχος μιās σημαντικής λεπτομέρειας:

«Η υπόθεση πού διατυπώσαμε είναι άσφαλώς έλκυστική. Προσκόπτει, ώστόσο, στη γενική “*Άριστοβούλου*”. Αν ό *Άριστόβουλος Πάτρωνος* ύπήρξε πράγματι, όπως βάσιμα πιστεύω, ύποθέτουμε, ένας από τούς μάρτυρες τής *SGDI* 1894 έπιγραφής, θα πρεπε κανονικά τό όνομά του νά είναι άναγραμμένο σέ όνομαστική πτώση. Νά έπικαλεστούμε πάλι κάποιο “χαρακτικό λάθος”; Πριν καταφύγει κανείς στην έσχατη αυτή λύση, όφείλει νά άποκλείσει την πιθανότερη ένδεχομένης περίπτωση ένός άναγνωστικού λάθους... Σ’ αυτή την άποφασιστική για την άποψη μας λεπτομέρεια, όπως γενικότερα και για την πραγματική έκταση τής *SGDI* 1894 έπιγραφής, μόνο ένας επανέλεγχος τής πέτρας μπορεί ίσως νά δώσει τελεσίδικη άπάντηση».

Η άπαιτούμενη άυτοψία δέν κατέστη ως τώρα δυνατή. Είχα ώστόσο την εύκαιρία νά έλέγξω στό μεταξύ την έπιγραφή από φωτογραφίες, πού έδειχναν νά έπιβεβαιώνουν στό έπίμαχο σημείο την άνάγνωση του πρώτου έκδότη. Τή διαπίστωση αυτή θεώρησα χρέος μου νά την έπισημάνω σέ ένα ύστερόγραφο, στό όποιο κατέληγα:

«Η διαπίστωση αυτή δέν άναιρεί βέβαια την ουσία τής ύπόθεσης πού διατυπώσαμε. Καθιστά ώστόσο τώρα την άποδειξη της πιο δύσκολη έως άνεύρικτη, καθώς ή λύση του προβλήματος δέν είναι ένδεχομένης άσχετη μέ την άνεξήγητη διακοπή τής *SGDI* 1894 έπιγραφής».

4. Για τόν *Άριστόβουλο Πάτρωνος* και την οίκογένειά του, βλ. Α. Κοντογιάννης, *ό.π.*, 40-42.

Ἐφορμὴ γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ θέματος ἀποτελέσαν οἱ κριτικές παρατηρήσεις τοῦ D. Mulliez στὸ BE 1996, 216, οἱ ὁποῖες ἔχουν ὡς ἑξῆς:

«... Hypothèse ingénieuse, mais qui laisse sceptique : la lecture Ἀριστοβούλου est certaine (elle est signalée dans un *addendum*); surtout, on ne voit pas comment expliquer matériellement pareil glissement d'une inscription à l'autre, d'autant qu'elles ne paraissent pas avoir été gravées en même temps. Il semble plus prudent de mettre la rencontre onomastique sur le compte d'une troublante coïncidence et d'admettre l'existence d'une collège de trois magistrats, en dépit du singulier ἄρχοντος. L'affr. *FD III 3, 25* (de 146/5) commence pareillement par l'indication ἄρχοντος ἐν Λιλαίᾳ suivie du nom de deux magistrats avec leur patronyme et, en d'autres endroits du formulaire des affr. delphiques, on pourrait fournir plusieurs exemples de confusion entre le singulier et le pluriel».

Ἵφείλω ἐξ ἀρχῆς νὰ δηλώσω ὅτι οἱ φωτογραφίες τῶν ἐπιγραφῶν *SGDI* 1894 καὶ 1895 ξεκαθάρισαν ἐπαρκῶς τὸ τοπίο —αὐτὸ εἶναι ἄλλωστε τὸ ἀνεκτίμητο πλεονέκτημα τῶν φωτογραφιῶν, τῶν ἐκτύπων καὶ τῶν ἄλλων πολύτιμων μέσων ἀντικειμενικῆς τεκμηρίωσης—, ἀποδεικνύοντας ὅτι τὰ δύο πρῶτα ἀπὸ τὰ τρία ὀνόματα τοῦ στ. 1 τῆς *SGDI* 1895 ἐπιγραφῆς δὲν ἀποτελοῦσαν ἐπιγραφικὸ τμήμα τῆς *SGDI* 1894 ποὺ εἶχε ἐμφιλοχωρήσει στὴν ἐπόμενη ἀπὸ κάποιο λάθος τοῦ ἐκδότη. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ ὡστόσο, ὅπως ἐπεσήμαινα καὶ στὸ ὑστερόγραφο μου, δὲν ἀναιρεῖ κατὰ κανένα τρόπο τὴν οὐσία τῆς ἀρχικῆς μου ὑπόθεσης, ἀπλῶς στερεῖ τὴ δυνατότητα μιᾶς ἄμεσης καὶ ἀπτῆς ἀπόδειξης ὅτι ὁ Ἀριστόβουλος Πάτρωνος ὑπῆρξε πράγματι ἓνας ἀπὸ τοὺς *μάρτυρες* τῆς *SGDI* 1894 πράσεως ἐπ' ἐλευθερίας, καθὼς τὸ πρόβλημα μετατίθεται πλέον ἀπὸ τὸ ἐκδοτικὸ στὸ χαρακτικὸ ἐπιπέδο.

Μετὰ τὸν ἀποκλεισμὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ λάθους καὶ καθὼς οἱ προηγούμενες ἐρμηνεῖες ὀδηγοῦν σὲ βέβαιο ἀδιέξοδο, ἡ μόνη ἐναπομένουσα πιθανὴ ἐκδοχὴ εἶναι ὁ ἐνδεχόμενος συμφυρμὸς τῶν τριῶν ὀνομάτων στὸ πρῶτο σκέλος τῆς φόρμουλας χρονολόγησής τῆς *SGDI* 1895 ἐπιγραφῆς —κάτω ἀπὸ ἄγνωστες καὶ δυστυχῶς μὴ διαγνώσιμες σήμερα πραγματικὲς συνθῆκες— κατὰ τὴ διαδικασία ἀναγραφῆς τῶν ἐπιγραφῶν *SGDI* 1894 καὶ 1895 στὴν πέτρα. Ἐνα τέτοιο ἐνδεχόμενο, ὅσο κι ἂν φαίνεται παράδοξο, θὰ μπορούσε πράγματι νὰ δικαιολογηθεῖ ὑπὸ δύο ἀπαραίτητους ὅρους : 1) τὴν ταυτόχρονη κόλαψη τῶν συγκεκριμένων ἐπιγραφῶν καὶ 2) τὴν ὑπαρξὴ κάποιας ἀνωμαλίας κατὰ τὴ διαδικασία ἀναγραφῆς τους. Τὴ βέβαιη ὑπαρξὴ τῶν προϋποθέσεων αὐτῶν θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ

δείξουμε στη συνέχεια, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ δεύτερη :

- Ὅτι ἀναμφίβολα ὑπῆρξε κάποια σοβαρὴ ἀνωμαλία κατὰ τὴ διαδικασία ἀναγραφῆς τῶν συγκεκριμένων ἐπιγραφῶν, εἶναι αὐταπόδεικτο ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ μὲν πρώτη ἔμεινε ἐν τέλει — γιὰ ἄγνωστους λόγους— ἡμιτελής, ἡ δὲ δεύτερη ἐμφανίζει στὴν ἀρχὴ τῆς τὸ προαναφερθὲν πρόβλημα. Ἡ διαπιστούμενη ἀνωμαλία πρέπει, ὑποθέτω, νὰ ὀφείλεται σὲ κάποια παθολογία τοῦ πρόχειρου χειρογράφου ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν ἀναγραφή τους.
- Τὸ γεγονός ὅτι οἱ δύο ἐπίδικες ἐπιγραφές : 1) ἐντάσσονται στὴν ἴδια ἐξαμήνου, 2) εἶναι ἀναγραμμένες ἢ μιὰ κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ 3) ἐμφανίζουν ἐπιπροσθέτως —καὶ ἡ μιὰ καὶ ἡ ἄλλη— ἀμοιβαῖα συμπτώματα τῆς προαναφερθείσης παθολογίας, ὅχι μόνο δὲν ἀποκλείει, ἀλλὰ, ἀντίθετα, συνηγορεῖ ἀναφανδὸν ὑπὲρ τῆς ταυτόχρονης ἀναγραφῆς τους στὴν πέτρα, παρὰ τὴ χρονικὴ ἀπόσταση τῶν 4 περίπου μηνῶν ποὺ ὄντως ὑπάρχει στὸν χρόνο συνομολόγησης τῶν ἀντίστοιχων συμβολαίων τους.

Τὸ ἐπιχείρημα τῆς μὴ ταυτόχρονης ἀναγραφῆς τῶν δύο ἐπιγραφῶν, ποὺ ἐπικαλεῖται ὁ D. Mulliez, προφανῶς ἐπειδὴ ἡ πρώτη αὐτοχρονολογεῖται τὸν Φεβρουάριο-Μάρτιο τοῦ 155 π.Χ. (*ἄρχοντος ἐν Δελφοῖς Ἡρῶνος τοῦ Πλείστωνος, μηνός Βυσίου*), ἐνῶ ἡ δεύτερη τὸν Ἰούνιο-Ἰούλιο (*μηνός Ἰλαίου*) τοῦ ἴδιου πολιτικοῦ ἔτους, ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένο καὶ ἀναστρέψιμο. Δὲν πρέπει σὲ καμιά περίπτωση νὰ συγχέει κανεὶς τὸν ἀρχαιακὸ μὲ τὸν ἐπιγραφικὸ χρόνο, δηλ. τὴν ἡμερομηνία συνομολόγησης μιᾶς πράξεως καὶ τῆς σύνταξης τοῦ σχετικοῦ πρωτότυπου ἀρχαιακοῦ ἐγγράφου μὲ τὸν χρόνο ἐκδοσης τοῦ “ἐπιγραφικοῦ ἀντιγράφου” (τῆς ἀναγραφῆς δηλ. τοῦ ἀρχαιακοῦ ἐγγράφου ἢ ἀποσπάσματος τοῦ στὸν λίθο) : ὁ πρῶτος ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὰ ἐνδεικτικὸ *terminus post quem* γιὰ τὸν δεύτερο.

Οἱ ἐπιγραφές δὲν ἦσαν ἀρχαιακὰ ἐγγραφα. Εἶναι αὐτονόητο πῶς ἡ ἀναγραφή τους στὴν πέτρα δὲν γινόταν ταυτόχρονα μὲ τὴ σύνταξη τοῦ πρωτότυπου ἀρχαιακοῦ ἐγγράφου, στὴ συγκεκριμένη περίπτωση τοῦ συμβολαίου, τῆς “ἄνης”. Πάντα μεσολαβοῦσε κάποιο μικρότερο ἢ μεγαλύτερο χρονικὸ διάστημα, ἀπροσδιόριστος καὶ ποικίλης κατὰ περίπτωσιν διάρκειας, τὸ ὁποῖο ἦταν δυνατὸν νὰ κυμαίνεται ἀπὸ λίγες ἐβδομάδες ἕως καὶ μερικὸς μῆνες. Δὲν θὰ προστρέξω βέβαια στὸν οἰκειότερο γιὰ μένα χῶρο τῆς γειτονικῆς Θεσσαλίας, ὅπου ὑπάρχει πράγματι πληθῶρα παραδειγμάτων ἀπελευθερωτικῶν πράξεων κολαπτόμενων μαζικὰ στὸ τέλος κάθε ἐξαμήνου ἢ καὶ ἔτους ὑπὸ μορφὴ καταλόγων

γιά να έχουν τα παραδείγματα μεγαλύτερη αποδεικτική ισχύ, θα περιοριστώ αποκλειστικά στους Δελφούς, επικαλούμενος τη μαρτυρία ενός επιγραφικού κατά τεκμήριον ειδικού στά δελφικά πράγματα, του G.Daux :

«Je me contenterai de signaler ici deux exemples, qui prouvent qu'un retard de quelques semaines pouvait se produire dans la gravure de certains acts. Les affranchissements *GDI*, 1723 et 1724 appartiennent au 6e et au 5e mois d'un même archontat ; la dernière ligne de 1723 est continuée, après un espace vide correspondant à cinq lettres environ, par la première de 1724, c'est-à-dire que ces deux textes qui occupent, l'un et l'autre, toute la largeur de la pierre ont dû être gravés en même temps ; en tout cas le plus récent des deux commande l'autre : (ἀκολουθεῖ σχεδιάγραμμα τῆς διάταξης τῶν δύο κειμένων στήν πέτρα).

La même disposition se retrouve pour les actes *GDI*, 2021 et 2022 (12e et 10e mois d'un même archontat). Ces deux exemples semblent coïncider avec la fin d'un semestre, mais il est plus prudent d'admettre, d'une façon générale, qu'un délai de quelques semaines et même de quelques mois a pu s'écouler entre le contrat et l'ἀναγραφή...».⁵

Ἄλλά, καί ἂν ἀκόμη ἡ μαρτυρία τοῦ Daux ἐξασφαλίζει τή *δυνατότητα* μόνο ταυτόχρονης ἀναγραφῆς τῶν ἐπιγραφῶν *SGDI* 1894 καί 1895 στήν πέτρα, τή *βεβαιότητα* γιά τήν ταυτόχρονη κόλασή τους τήν παρέχουν ἀσφαλῶς οἱ φωτογραφίες τους, πού ἀποδεικνύουν μέ τόν πιό κατηγορηματικό καί ἀδιαμφισβήτητο τρόπο ὅτι οἱ δύο αὐτῆς ἐπιγραφές εἶναι πράγματι χαραγμένες ἀπό τό ἴδιο χέρι (βλ. Εἰκ. 1).

Ἡ ἔνσταση τοῦ D. Mulliez στηρίχτηκε, συνελῶς, σέ μιὰ ἀποδεδειγμένα ἐσφαλμένη ἐκτίμηση, στόν ἀποκλεισμό δηλ. τῆς ταυτόχρονης κόλασης τῶν δύο ἐπιγραφῶν, προφανῶς λόγω σύγχυσης τοῦ ἐπιγραφικοῦ μέ τόν ἀρχαιακό χρόνο. Οἱ ἐσφαλμένες ἐκτιμήσεις, ὡστόσο, πέραν τοῦ σκεπτικισμοῦ πού συνεπάγονται, ὀδηγοῦν κατά κανόνα σέ ἐξ ἴσου ἐσφαλμένα συμπεράσματα. Ἐτσι, καταλήγει στήν ἐκ νέου ὑποστήριξη μιᾶς ἀποψης πού αὐθαιρέτως προεξοφλεῖ τήν ὑπαρξη μιᾶς ἀνεπιβεβαιώτης ἀπό ἄλλη πηγῆ συναρχίας τριῶν⁶ ἀρχόντων στήν

5. G. Daux, *Delphes*, 78-79 (ἡ ὑπογράμμιση δική μου).

6. Θά μποροῦσε βέβαια νά ἀντιτείνει κανεῖς, γιατί τριῶν καί ὄχι τεσσάρων ἀρχόντων, ὅπως λ.χ. στή γειτονική Ὑπάτη, ἂν αὐτό δέν μᾶς ὀδηγοῦσε —ἐλλείψει μαρτυριῶν— στό

Ἡράκλεια, βασιζόμενη ἀποκλειστικά σὲ μιὰ ad hoc ἐρμηνεία τῆς καταφανῶς προβληματικῆς *SGDI*, 1895 ἐπιγραφῆς.

Δυστυχῶς, ἡ πραγματικότητα εἶναι ὅτι δὲν γνωρίζουμε τίποτε γιὰ τὴ διοικητικὴ ὀργάνωση τῆς Ἡράκλειας καὶ κυρίως εἶναι ἄγνωστος ἀκόμη ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς τῶν ἐπὶ πόλεως ἀρχόντων τῆς. Ἀπὸ τὴ γνωστὴ ἐπιγραφὴ τῆς Δρυμιαίας⁷ προκύπτει βέβαια ἡ ὑπαρξὴ μιᾶς ἐνιαύσιας συναρχίας τριῶν βουλευχέων ἐν Οἴται καὶ τεσσάρων ἢ τριῶν ἱεροθυτῶν κατὰ τὰ ἔτη 162-157 π.Χ., αὐτοὶ ὅμως εἶναι ὁμοσπονδιακοὶ ἀξιωματοῦχοι τοῦ κοινοῦ τῶν Οἰταίων καὶ ὄχι ἀρχοντες τῶν Ἡρακλειωτῶν.⁸ Οἱ εὐάριθμες δελφικὲς πράξεις ἐπ' ἐλευθερίας μὲ ἀπελευθερωτὲς Οἰταίους ἀνάγονται ὅλες σχεδὸν —ἐκτὸς τῆς *SGDI* 1895— στὰ χρόνια τῆς αἰτωλικῆς κυριαρχίας καὶ χρησιμοποιοῦν στὸν χρονολογικὸ τους τύπο ἀποκλειστικά τὴν αἰτωλικὴ καὶ τὴν ἀντίστοιχη δελφικὴ χρονολόγηση.⁹

γνωστὸ παιγνίδι τῆς “κολοκυθίας”. Ἐπ' εὐκαιρία πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε πὸς ἡ σχετικὰ πρόσφατη ἐργασία τοῦ R. K. Sherk, “The Eponymous Officials of Greek Cities”, δημοσιευμένη ἀπὸ τὸ 1990 ὡς τὸ 1993 σὲ συνέχειες στὸ *ZPE*, δὲν προσφέρει τίς καλύτερες ὑπηρεσίες στὴν ἐπιστῆμη, οὔτε βέβαια ἀντικαθιστᾷ τὸ παλαιὸ ἀλλὰ πάντοτε χρήσιμο ἔργο τοῦ W. Schönfelder, *Die städtischen und Bundesbeamten...*, Leipzig 1917. Περιορίζομαι σὲ τρία χαρακτηριστικὰ δείγματα : 1) ἡ ἀλφαριθμητικὴ κατάταξη τῶν “θεσσαλικῶν” λημμάτων (*ZPE* 84 (1990) 256-259) μόνον σύγχυση μπορεῖ νὰ προκαλέσει : Cierion (Θεσσαλιώτης) - Gonnos (Περραιβία) - Halos (Ἀχαΐα Φθιώτης) - Hypata (Αἰνίς) - Lamia (Μαλίδες) - Larisa (Πελασγιώτης) 2) ἡ τεκμηρίωση γιὰ τοὺς Γόννοιν ἐξαντλεῖται στὰ δεδομένα τοῦ 1908, ἀγνοώντας ὄχι μόνον τὴν εἰδικὴ μονογραφία τοῦ B. Helly, *Gonnoi I-II*, Amsterdam 1973, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπ' ἀλλήλα δημοσιεύματα τοῦ Α. Σ. Ἀρβανιτοπούλου τῆς δεύτερης δεκαετίας τοῦ αἰῶνα μας 3) ἡ ἐργασία αὐτὴ πληροφορεῖ τὸν ἀναγνώστη —καὶ μάλιστα στὰ 1990— ὅτι στὴν Ὑπάτη ὑπῆρχε «a board of two archons, the first of whom was probably the eponym» !

7. L. Migeotte, *L'emprunt public dans les cités grecques*, Québec-Paris 1984, 103-109, ἀρ. 29.

8. Πάντοτε ὑπάρχει βουλευχέων καὶ ἱεροθύτας ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια, μνημονευόμενοι μάλιστα πρῶτοι κατὰ ἀπαράβατο κανόνα.

9. *SGDI* 1959 (184 π.Χ.) : [Σ]τραταγέοντος [Ἀ]λεξάνδρου Καλυδωνίου τὸ τρίτον, μῆνος Ἀγυεῖου, ἐν Δελφοῖς δὲ ἀρχοντος Εὐκράτεος, μῆνος Ἡρακλείου, κτλ. (ἀπελευθερωτής: Μελάντας Ἡρακλειώτας) *SGDI* 2027 (176 π.Χ.) : [Στρα]γαγόν[το]ς Νικάνδ[ρ]ο[ν] Τριχονίου τ]ὸ τρίτο[ν, μῆ]νος Εὐθυαίου, ἐν Δελφοῖς [δὲ] ἀρχ[οντος Μελ]ισσίου, μῆνος Ἀμαλίου, κτλ. (ἀπελευθερωτής: [Ἀριστο]κλέας (?) Εὐξίθεου Δρυ(ο)παιός) *SGDI* 1863 (176 π.Χ.) : Στραταγέοντος τῶν Αἰτωλῶν Εὐπολέμου τὸ δευτέρου, μῆνος Προκυκλίου, ἐν Δελφοῖς δὲ ἀρχοντος Ξενοχάρους, μῆνος Βου<ι>αθίου, κτλ. (ἀπελευθερωτής: Δωρόθεος Λύκου Δρυοπαῖος) *SGDI* 1795 (175 π.Χ.) : [Σ]τραταγέοντος τῶν Αἰτωλῶν Ἀρχεδάμου Φύλα τὸ τρίτον (sic), μῆνος Βουκατίου, ἐν Δελφοῖς δὲ ἀρχοντος Ἀρχελαίου, μῆνος Δαιδαφορίου, κτλ. (ἀπελευθερωτής: Λαμπρίας Παγκλέος Ὀμιλιάδης).

Ἐκ τὸ —κατὰ κακὴ τύχη ἐλλιπῶς σωζόμενο— μοναδικὸ ψήφισμα τῶν *Ἡρακλειωτῶν*,¹⁰ τέλος, πληροφοροῦμαστε βέβαια τὴν ὑπαρξὴ *ἀρχόντων* στὴν Ἡράκλεια, ὄχι ὁμῶς καὶ τὸν ἀριθμὸ τους.

Ἐπιπλέον, παρὰ ταῦτα, τρεῖς *πράξεις ἐπ' ἐλευθερίαι* προερχόμενες ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ *Ἀσπλαπιῶ τοῦ ἐν Ἡρακλείαι*,¹¹ οἱ ὁποῖες, παρὰ τὴν ἀποσπασματικὴ κατάστασι διατήρησής τους, παρὰ τὴ χρονολόγησι τῶν δυὸ ἀπὸ αὐτῆς στὰ χρόνια τῆς αἰτωλικῆς κυριαρχίας καὶ παρότι δὲν μᾶς γνωρίζουν καὶ αὐτῆς τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐν Ἡρακλείαι ἀρχόντων, μᾶς δίνουν ἐντούτοις μιὰ πολὺ σημαντικὴ —ἀποφασιστικῆς σημασίας γιὰ τὸ πρόβλημά μας— πληροφορία : ἀκόμη καὶ στὴν ἴδια τὴν Ἡράκλεια ἡ τοπικὴ χρονολόγησι περιορίζεται στὴν μνεία τοῦ ἐπωνύμου ἀρχοντος καὶ τοῦ τοπικοῦ μηνός. Σὲ καμιά ἀπολύτως περιπτώσι δὲν μνημονεύεται συναρχία —καὶ μάλιστα μὲ τὸν προκρινόμενο ἀπὸ τὸν D. Mulliez κατηγορηματικὸ καὶ ἀποκλειστικὸ ἀριθμὸ τῶν τριῶν ἀρχόντων— οὔτε ὑπάρχει, ἄλλωστε, ὅρατος ἀποχρῶν λόγος ἀνατροπῆς τῆς πάγιας αὐτῆς πρακτικῆς εἰδικῆς στὴν προβληματικὴ περίπτωσι τῆς δελφικῆς *SGDI* 1895 ἐπιγραφῆς.

Ἡ ἄποψι τοῦ D. Mulliez ἀποδεικνύεται ἔτσι —ἐκ τῶν πραγμάτων— ἀβάσιμη. Προϋπέθετε ἄλλωστε ὄχι μόνον μία, ἀλλὰ πληθώρα ὑποπτῶν “συμπτώσεων”. Διότι, ἐκτὸς τῆς ὑποτιθέμενης “ὁμωνυμίας” τοῦ γνωστοῦ Δελφοῦ τῶν μέσων τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. *Ἀριστοβούλου τοῦ Πάτρωνος* μὲ τὰ δυὸ ἀπὸ τὰ τρία μέλη τῆς ὑποθετικῆς “τριαρχίας” τῶν Ἡρακλειωτῶν, τὴν ὁποία ἀποδίδει σὲ μιὰ “troublante coïncidence”, θὰ ἔπρεπε ἀκόμη νὰ θεωρηθῆ συμπτωματικὴ καὶ ἡ —κατὰ μοναδικὴ ἐξαιρεσι στὴ συγκεκριμένη ἐπιγραφὴ— ἀναφορὰ μιᾶς “τριαρχίας Ἡρακλειωτῶν”, ἀντὶ τῆς ἀναμενόμενης ἀποκλειστικῆς μνείας ἑνὸς *ἐπωνύμου* ἀρχοντος, συμπτωματικὴ καὶ ἡ σειρὰ ἀναγραφῆς τῶν ὀνομάτων (*Ἀριστοβούλου-Πάτρωνος*) τῆς ὑποθετικῆς αὐτῆς “τριαρχίας”, συμπτωματικὴ καὶ ἡ χρονικὴ συγκυρία ὄλων αὐτῶν σὲ πολιτικὸ ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἄριστόβουλος Πάτρωνος ὑπῆρξε βουλευτῆς στοὺς Δελφοὺς, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, συμπτωματικὴ ἡ ἀναγραφὴ τοῦ ἑνὸς ἐπιγραφικοῦ κειμένου ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὸ ἄλλο, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι, παρὰ τὴ χρονικὴ ἀπόστασι τῶν 4 περίπου μηνῶν πὸν χωρίζει τις δύο “ὠνές”, συμπτωματικὸ τὸ γεγονός ὅτι καὶ οἱ δυὸ

10. *IG* IX 2, 1

11. Πρόκειται νὰ δημοσιευθοῦν προσεχῶς (μεταξὺ αὐτῶν περιλαμβάνεται καὶ ἡ γνωστὴ McD 2).

αὐτές ἐπιγραφές ἐμφανίζουν σοβαρό πρόβλημα, συμπτωματικός ὁ ἐντοπισμὸς τοῦ προβλήματός τους ἀκριβῶς στὸ τέλος τῆς μιᾶς καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς ἄλλης (γεγονὸς ποὺ πιστοποιεῖ τὴν ἀμοιβαίότητα τοῦ προβλήματός τους), συμπτωματικὴ ἢ ἀνεξήγητη διακοπὴ τῆς *SGDI* 1894 ἐπιγραφῆς στὸ σημεῖο ἀναγραφῆς τῶν μαρτύρων, ὅπως συμπτωματικὸ καὶ τὸ ὑποτιθέμενο “χαρακτικὸ λάθος” στὸν ἐνικὸ ἄρχοντος, κ.ἄ.

Φυσικά, ἡ ἐπίκληση ἐνὸς λάθους ἀποτελεῖ πάντοτε εὐκόλη —καὶ πρόχειρη— λύση. Δύσκολη, ἀντίθετα, εἶναι ἡ ἐρμηνεία του. Τὸ παράδειγμα τῆς *FD* III 3, 25 ἐπιγραφῆς (*ἄρχοντος ἐν Λιλαία Δαμοκρίτου τοῦ Πυρρίππου, Ξενοφῶνος τοῦ Ξένωνος, ἐν Δελφοῖς δὲ / Βαβύλου τοῦ Αἰακίδα, μηνὸς Ἐνδυσποιτροπίου*, κτλ.), ποὺ ἐπικαλεῖται ὁ *D. Mulliez*, δὲν ἀποτελεῖ σὲ καμιὰ περίπτωσι ἀκριβῆς παράλληλο, διότι ἡ ἀναφορὰ δύο ἀρχόντων στὴν ἐν λόγω ἐπιγραφὴ εἶναι αὐταπόδεικτη, καὶ ὁ ἐνικὸς τῆς μετοχῆς στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι ἐνδεχομένως δὲν ἀποτελεῖ κἄν “λάθος”, ἀλλὰ συνοπτικὴ ἀποτύπωση μιᾶς πραγματικότητος, καθὼς δὲν μπορούμε βέβαια νὰ ἀποκλείσουμε τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ὑπῆρξαν ἐκτάκτως δύο ἐπώνυμοι ἄρχοντες στὴ Λίλια κατὰ τὸ ἔτος 146-5 π.Χ., ὄχι ὅμως ταυτόχρονα, ἀλλὰ διαδοχικά (προφανῶς ἀντικαταστάθηκε ὁ πρῶτος ἀπὸ τὸν δεύτερο μέσα στὸ ἴδιο πολιτικὸ ἔτος, ἴσως μάλιστα καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ δελφικοῦ μηνὸς Ἐνδυσποιτροπίου, λόγω θανάτου ἢ ἄλλου σοβαροῦ κωλύματος τοῦ πρώτου). Σὲ μιὰ τέτοια περίπτωσι ἢ χρῆσι πληθυντικοῦ θὰ ἦταν μᾶλλον παραπειστικὴ, καθὼς θὰ δήλωνε —ἢ θὰ μπορούσε νὰ ἐκληφθεῖ ὅτι δηλώνει— μιὰ ἀνύπαρκτη στὴν πραγματικότητα συγχρονικὴ δυαρχία ἐπώνυμων ἀρχόντων.

Δὲν πρέπει, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, νὰ λησμονοῦμε ὅτι πολλὰ ἐπιγραφικὰ λάθη δὲν εἶναι ἐνδεχομένως λάθη παρὰ μόνο γιὰ μᾶς. Ὅταν κατὰ τὴ διαδικασίαν ἀναγραφῆς ἐνὸς κειμένου στὴν πέτρα ἢ κατὰ τὸν τελικὸ ἔλεγχο τῆς ἐπιγραφῆς διαπιστωνόταν ἢ ὑπαρξὴ κάποιου λάθους, εἶναι αὐτονόητο πὼς τὸ λάθος διορθωνόταν (κατὰ μείζονα μάλιστα λόγῳ σὲ δημόσια ἔγγραφα, ἰδιωτικὰ συμβόλαια καὶ ἄλλα σημαντικὰ ἐπιγραφικὰ κείμενα, στὰ ὅποια ἡ ὑπαρξὴ ἐνὸς λάθους δὲν θὰ ἦταν ἐνδεχομένως ἀπαλλαγμένη συνεπειῶν). Οἱ διορθωτικὲς ἐπεμβάσεις τοῦ χαρακτῆ εἶναι αὐταπόδεικτες, μπορούμε δηλ. νὰ τὶς διαπιστώσουμε ἀκόμη καὶ σήμερα, μόνο σὲ περιπτώσεις ὅπου ἡ διορθωσι γινόταν μὲ ἀπόξεσι (*rasura*). Δὲν ἦσαν πάντως οἱ μοναδικές. Γίνονταν διορθώσεις καὶ μὲ πῶ πρόχειρα μέσα, λ.χ. κάλυψι τοῦ λάθους μὲ ἐπίχρισμα ἢ διορθωσί του μὲ χρῶμα. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ διορθώσεις, βέβαια, δὲν εἶναι οὔτε ὄρατές οὔτε διαγνώσιμες σήμερα, μπο-

ροῦμε ὁμῶς νά τις εἰκάσουμε εὐλόγα σέ περιπτώσεις διττογραφιῶν ἢ ἄλλων ἐξόφθαλμων λαθῶν πού δέν διορθώθηκαν μέ ἀπόξεση, ὅπως καί σέ περιπτώσεις παραλείψης ὀλόκληρων γραμμάτων ἢ τμημάτων τους.

Ἐποθέτω πῶς κάπως ἔτσι πρέπει νά εἶχε διορθοθεῖ καί τὸ ἐξόφθαλμο λάθος τοῦ στ. 1 τῆς *SGDI* 1895 ἐπιγραφῆς. Μόνο πού, ὅπως ὅλα δείχνουν, αὐτὸ δέν βρισκόταν βέβαια στὸν ἐνικό τῆς μετοχῆς ἄρχοντος, ἀλλὰ στὸν παράδοξο πραγματι συμφυρμὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ Δελφοῦ Ἄριστοβούλου τοῦ Πάτρωνος στήν ἠρακλειωτικὴ χρονολόγηση «ἄρχοντος ἐμ μέν Ἡρακλεία - Θεοδώρου, μηνὸς Ἰάτου» τῆς *SGDI* 1895, κάτω ἀπὸ ἀδιάγνωστες σήμερα ἀντικειμενικὲς συνθήκες, κατὰ τὴ διαδικασία ἀναγραφῆς τῶν δυὸ ἐπιγραφῶν ἀπὸ τὸν ἴδιο χαρακτὴ στήν πέτρα. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ φαίνεται νά ἀποτελεῖ ἐν τέλει μονόδρομο, καθὼς οἱ προηγούμενες προτάσεις ὀδηγοῦν ἀποδεδειγμένα σέ πραγματικὸ ἀδιέξοδο.

RÉSUMÉ

Postscriptum ad *SGDI* 1895

Dans *Τεκμήρια* 1 (1995) 38-46, j'avais examiné le problème que pose l'intitulé de l'affranchissement *SGDI* 1895, à propos de la datation héracléote ἄρχοντας ἐμὲν Ἡρακλείᾳ Ἀριστοβούλου Πάτρωνος Θεοδώρου etc. En écartant l'interprétation de J. Baunack, qui, malgré la double absence de l'article τοῦ, y voyait l'expression d'une triple génération, ainsi que celle de G. Daux, qui admettait l'existence d'un collège de trois archontes, malgré le singulier ἄρχοντας, j'avais proposé de lire ἄρχοντας ἐμὲν Ἡρακλείᾳ Θεοδώρου et de rattacher les deux autres noms à la liste des témoins, demeurée inachevée, de l'affranchissement *SGDI* 1894, conclu quatre mois plus tôt et gravé au-dessus. Cette hypothèse serait certainement très hasardeuse, si cet Ἀριστόβουλος Πάτρωνος n'avait pas été une personnalité delphienne bien connue au milieu du IIe s. av. J.-C. : conseiller pour le Ier semestre sous l'archontat de Hérÿs, fils de Pleiston, étant ainsi notoirement contemporaine des inscriptions *SGDI* 1894 et 1895. Quelques années plus tard, il a été de nouveau conseiller sous l'archontat de Thrasyklès, fils de Praxias. Il est aussi mentionné souvent comme témoin et deux fois, du moins, comme garant dans les actes d'affranchissement de Delphes au milieu du IIe s. av. J.-C. (étude prosopographique et stemma: p. 40-42). Comme cette hypothèse exigeait un nominatif Ἀριστόβουλος, j'avais envisagé alors une erreur de lecture plutôt que de gravure, mais les photos des deux inscriptions, que j'avais cependant l'occasion d'examiner, excluaient le cas d'une bévue d'éditeur, en faisant ainsi plus difficile la démonstration de l'hypothèse que j'avais formulé. De toute façon, l'insertion des deux noms parasites n'était pas certainement sans rapport avec l'interruption inexplicable de *SGDI* 1894.

Les observations critiques de D. Mulliez, BE 1996, 216, ainsi qu'un nouvel examen des photos, m'ont donné l'occasion de revenir sur le problème de *SGDI* 1895. Je dois d'abord remarquer que les objections de D. Mulliez

reposent sur deux appréciations notoirement erronnées :

1. L'exclusion de l'ἀναγραφή de *SGDI* 1894 en même temps que 1895 — évidemment à cause de confusion entre ἀρχειακός et ἐπιγραφικὸς χρόνος — n'est pas valable. Le fait que ces deux actes d'affranchissement, appartenant au IIe semestre de l'archontat de Héryys, fils de Pleiston, sont gravés l'un après l'autre par la même main, prouve incontestablement l'inverse, malgré la distance de quatre mois qui les sépare : cette distance existe seulement entre leur contrats.

2. L'admission de l'existence à Héraclée de l'Ἔτα d'un collège de trois archontes éponymes — non attesté d'ailleurs et en dépit du singulier ἄρχοντος — se base arbitrairement sur une interprétation *ad hoc* de *SGDI* 1895, c.à.d. d'une inscription clairement problématique : d'autres πράξεις ἐπ' ἐλευθερίαι, provenant du sanctuaire d'Ἀσκληπιὸς ὁ ἐν Ἡρακλείαι, mentionnent exclusivement un seul archon éponyme, en dénuant décisivement de tout fondement cette hypothèse formulée par A. Nikitski, E. Preuner, H. Pomtow, G. Daux, etc.

En outre, la mise de la prétendue “rencontre onomastique” sur le compte d'une “troublante coïncidence” présuppose en réalité la rencontre d'une foule de coïncidences, et cette accumulation les rend toutes suspectes.

Après cela, tout montre que le problème de *SGDI* 1895 n'est pas dans le singulier ἄρχοντος ni dans le génitif Ἀριστοβούλου, mais plus généralement dans l'interpolation du nom d'un Delphien, apparemment témoin de *SGDI* 1894, à la datation héracléote de *SGDI* 1895 — sous des conditions aujourd'hui inconnues et méconnaissables — selon l'ἀναγραφή des deux inscriptions par le même lapicide sur la pierre. Cet interpolation, bien que paradoxale, aura été pourtant possible sous deux conditions, dont l'existence est prouvée : 1) l'ἀναγραφή en même temps des inscriptions *SGDI* 1894 et 1895, et 2) l'existence d'une certaine anomalie selon la procédure de leur ἀναγραφή. Je pense que cet irrégularité doit être due à une quelque pathologie du manuscrit que le lapicide avait employé pour l'ἀναγραφή.

Comme les interprétations antérieures conduisent incontestablement dans une impasse, cette hypothèse paraît être en fin μόνόδρομος.

Ά. Κοντογιάννης Ειχ. 1.